

Mythische beesten in de Bijbel: Behemot en Leviathan

Bart Klink

September 2017

De Bijbel zit vol raadselachtige passages. De teksten zijn in een cultuur ontstaan die ver van de onze ligt, zowel in tijd, plaats, taal als wereldbeeld. Daar komt nog bij dat vertalen soms lastig is omdat de grammaticale constructies niet duidelijk zijn, we niet weten wat woorden (precies) betekenen of woorden en zinnen dubbelzinnig zijn. Vertalingen lopen dan (sterk) uiteen. Ook verschillen de manuscripten¹ soms en weten we niet wat de oorspronkelijke tekst was. Dit alles maakt dat het gissen blijft naar de betekenis van sommige passages. Een voorbeeld van zo'n problematische passage is de beschrijving van Behemot en Leviathan in het boek Job.

Deze twee beesten worden door Bijbelwetenschappers en vertalers veelal gezien als gewone dieren of als mythologische beesten. In het eerste geval² wordt de Behemot meestal gezien (en vertaald) als het nijlpaard en de Leviathan als de krokodil. In het tweede geval³ worden ze gezien als mythologische beesten die alleen God kan bedwingen. Bij deze lezing worden de Hebreeuwse namen meestal onvertaald gelaten. Al lange tijd is er discussie onder geleerden welke van deze twee opties juist is.

Er is ook nog een derde optie: het zijn vermythologiseerde beesten. Daarmee bedoel ik dat het beesten zijn die een bepaalde gelijkenis hebben met een bestaand dier, maar met overdreven en bovennatuurlijke eigenschappen, wat ze mythologisch maakt. In de beleving van de auteur en zijn lezers bestonden deze beesten echt, ook al waren het geen gewone dieren. Deze optie is niet ongebruikelijk als we kijken naar de vele wezens die aan de menselijke fantasie zijn ontsproten. De cerberus heeft veel weg van een hond, een cycloop van een mens, en de pegasus van een paard. Denk ook aan de sfinx, centaur en de zeemeermin. Al deze beesten zijn uitgebreid beschreven in oude teksten en men geloofde dat ze echt bestonden, zelfs de mensenwereld bewoonden.

Ik denk dat we Behemot en Leviathan⁴ ook in deze categorie moeten plaatsen: het zijn vermythologiseerde dieren die nog het meeste weghadden van respectievelijk het nijlpaard en de krokodil. In de Hebreeuwse Bijbel zijn deze mythologische wezens zo machtig dat geen mens ze kan bedwingen – alleen God kan dat. Ze doen denken aan de oertijd waarbij God de

¹ Belangrijke manuscripten zijn de Hebreeuwse Masoretische Tekst (MT) en Dode Zee-rollen (fragmenten), en de Oudgriekse Septuagint (LXX)

² Zo bij o.a. de vertalingen NBG51 en de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV); de Statenvertaling (SV) laat de namen onvertaald en laat in de kanttekeningen meerdere opties open. Clines (2011) gaat uit van een overdreven beschrijving van nijlpaard en krokodil. In de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV) wordt de Leviathan onvertaald en laat in de kanttekeningen meerdere opties open. Clines (2011) gaat uit van een overdreven beschreven nijlpaard en krokodil. Hij doet uitgebreide pogingen om de mythologische eigenschappen biologisch of hyperbolisch uit te leggen, maar slaagt daar m.i. niet in.

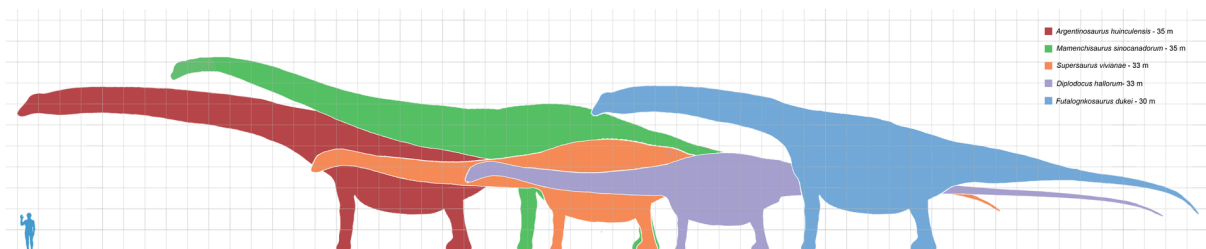
³ Zo bij o.a. de recente Bijbel in Gewone Taal (BGT, zie ook de toelichting hierbij:

<http://bijbelingewonetaal.nl/het-monster-en-de-draak/>), Naardense Bijbel, Pope (1965), Day (1985), Mitchell (1992), Batto (1999), Uehlinger (1999), Fokkelman (2009), Alter (2011), Coogan, (2006), de *HarperCollins Study Bible* (2006), *The New Oxford Annotated Bible* (2007) en *The Jewish Study Bible* (2004).

⁴ Volgens Fokkelman (2009) zijn Behemoth en Leviathan een en hetzelfde beest, dat in vers 10 wordt geïntroduceerd (Fokkelman vertaalt met “het Beest”) en pas later (vers 25) zijn naam (Leviathan) krijgt. Dit lijkt mij niet erg overtuigend gezien de verschillende beschrijvingen (o.a. herbivoor vs. carnivoor).

chaos bedwong (Genesis 1). Deze chaos en de schepping daaruit werd in het Oude Nabije Oosten vaak voorgesteld als een mythologische strijd tussen monsters en god(en), een strijd waarvan ook nog restanten in de Bijbel te vinden zijn (Day, 1985)⁵. In Job is er in 26:12 sprake van een strijd met het chaosmonster Rahab, maar met Behemot en Leviathan is die strijd er echter niet, eerder het tegendeel. God heeft niet gestreden met deze beesten, maar Hij heeft ze geschapen. De onderhavige tekst verhaalt over Gods soevereiniteit over deze (chaos)beesten, ze vallen volledig onder zijn macht. Het is daarmee een soort polemieek tegen de omliggende mythologieën. Zekerheid zal hier waarschijnlijk nooit over te krijgen zijn omdat de tekst onduidelijk is en meerdere interpretaties mogelijk zijn. Hieronder zal blijken waarom naar mijn mening zo'n mythologische lezing het meest aannemelijk is.

Creationisten hebben in de beschrijving van Behemot en Leviathan ook wel dinosauriërs gezien⁶. Behemot zou een sauropode zijn: gigantische plantenetende dino's waarvan *Diplodocus* waarschijnlijk het bekendste geslacht is. Enkele soorten zijn hieronder weergegeven, in verhouding tot de mens.

Verschillende sauropoden in vergelijking met de mens (elk vierkantje is een meter). Bron: Wikipedia

Voor Leviathan zijn verschillende dinosaurussen geopperd, waaronder de *Tyrannosaurus rex*. Volgens Paul et al. (2009) is *Sarcosuchus imperator* waarschijnlijker, een reusachtige krokodil⁷. De teksten uit Job worden dan ook aangevoerd als bewijs dat mens en dino samengeleefd hebben. Dit is uiteraard manifest in strijd met de wetenschappelijke consensus. Dinosauriërs stierven allemaal (behalve de vogels) uit rond de 65 miljoen jaar geleden, terwijl de mens pas rond 200.000 jaar geleden voor het eerste ten tonele verscheen. Daarnaast geeft de tekst bij een zorgvuldige lezing ook geen aanleiding tot een 'dino-interpretatie', integendeel. Ik zal hieronder duidelijk maken waarom.

De vertaling

De omschrijvingen van Behemot en Leviathan komen beide uit het Bijbelboek Job, hoofdstukken 40 en 41. De vertaling van dit Bijbelboek is lastig doordat de grammatica vaak onduidelijk of dubbelzinnig is. Ook is van veel woorden de betekenis niet (geheel) duidelijk, of is niet duidelijk wat ze in de desbetreffende context betekenen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de vertalingen regelmatig (sterk) uiteenlopen. Tot slot is het nog zo dat er verschillen zijn tussen twee belangrijke manuscripten: De Hebreeuwse Masoretische Tekst

⁵ Zie o.a. Ps. 74:14: "U [God] hebt de koppen van Leviathan verpletterd; hem gegeven als voedsel voor de woestijndieren." Hier wordt Leviathan dus voorgesteld als een meerkoppig beest waarmee God strijdt.

⁶ Zie bijvoorbeeld Paul et al. (2009) en Steel (2001). Zie ook dit stuk van ene 'Radagast', wat de directe aanleiding vormde voor het onderhavige artikel: <https://oorsprongsvraag.wordpress.com/2016/07/22/de-behemoth-in-de-septuagint/>

⁷ Paul et al. (2009) schrijven hierover "Hij had een ongewone uitstulpende lichaamsholte aan het eind van zijn snuit. Die kan mogelijk gebruikt zijn voor het mengen van gassen die daar tot ontbranding kwamen." (p. 883). Deze *bulla* komt ook bij andere langsnuitskrokodillen voor, waaronder levende. Ook al is de exacte functie onduidelijk, de functie die Paul et al. eraan toeschrijven is ongegrond en uiterst onwaarschijnlijk.

(MT) en de Oudgriekse Septuaginta (LXX). Hieronder volgt mijn vertaling gebaseerd op de MT; verderop in de uitleg zal ik bepaalde keuzes toelichten en belangrijke verschillen met de LXX bespreken.

- 15 Zie toch Behemoth, die ik gemaakt heb, evenals jou!
Gras als een rund eet hij
- 16 Zie toch zijn kracht in zijn lenden,
Macht in de spieren van zijn buik
- 17 Hij verstijft zijn staart als een ceder
De pezen van zijn dijnen zijn vervlochten
- 18 Zijn beenderen zijn buizen van brons
Zijn botten als staven van ijzer
- 19 Hij is de eerste van Gods wegen
Zijn maker brenge zijn zwaard [bij hem]
- 20 Ja, hun opbrengst dragen de bergen hem aan
Al de dieren van het veld spelen daar
- 21 Onder de lotussen legt hij zich neer
In de beschutting van riet en moeras
- 22 De lotussen bedekken hem met schaduw
De wilgen van de beek omgeven hem
- 23 Zie!, een sterke stroom verjaagt hem niet
Hij blijft rustig als een rivier opspat tegen zijn mond
- 24 Wie kan hem bij zijn ogen nemen?
Strikken halen door zijn neus?

Uitleg

15 In dit vers wordt de naam van het beest geïntroduceerd: *Beheemoot* in het Hebreeuws. Dit is een meervoudsvorm van *beheemah* (beest/vee), maar is grammaticaal enkelvoudig. Het meervoud moet hier dan ook gezien worden als een *pluralis extensivus*: een heel groot/machtig beest. De Oudgriekse Septuagint heeft hier ook de meervoudsvorm *theria* (beesten), niet het Griekse woord voor nijlpaard (hippopotamos). De Latijnse Vulgaat vertaalt het als een eigennaam en gebruikt eveneens niet het Latijnse woord voor nijlpaard (hippopotamus). Ik vertaal en beschouw het hier ook als een eigennaam. Het Hebreeuwse *immach* heb ik hier vertaald met “evenals jou”, maar kan ook vertaald worden als “met/naast/bij jou”. Deze laatste optie staat dichterbij de LXX (*para toi*)⁸ en Vulgaat (*tecum*), maar de eerste optie past mijns inziens beter bij de geest van de tekst: ook zo’n machtig beest heeft God gemaakt, net als de nietige mens. Uit het feit dat God dit mythologische beest geschapen heeft, blijkt dat Hij er volledig soeverein over is. Uit 15b blijkt dat Behemot een planteneter is.

16 De lenden worden in de Hebreeuwse Bijbel vaker geassocieerd met kracht (zie o.a. Spr. 31:17, Deut., 33:11). We hebben hier dus te maken met een zeer krachtig beest. De tweede helft van dit vers is lastiger. De precieze betekenis van het Hebreeuwse *bisjieret bitno* is onduidelijk. Het eerste woord (sjarier) komt in de hele Bijbel alleen hier voor. In navolging

⁸ Al vertaalt Cox (2009) hier met “But look now, you are familiar with ‘monsters’”. Het “die ik gemaakt heb” uit de MT ontbreekt in de LXX.

van veel andere moderne vertalingen heb ik het vertaald met “in de spieren van zijn buik”. Dit is bij dieren een kwetsbaar gebied, maar zelfs hier is Behemot sterk. Ook “in de navel van zijn buik” is mogelijk (o.a. op grond van de LXX en Vulgaat), maar het is onduidelijk wat dit betekent. Het zou mogelijk een verwijzing kunnen zijn naar de geslachtsorganen (zie verder Pope, 1965). Mij lijkt vooral dat beide deelverzen de kracht en macht van dit beest willen benadrukken.

17 Ook dit is een lastig vers. De betekenis van het werkwoord *chapats* is hier niet duidelijk. Soms wordt het vertaald met ‘buigen’, meestal het ‘hard worden/maken’. De vergelijking van zijn staart met een ceder zit in de betekenis van dit onduidelijke werkwoord. Op grond van de context (en LXX) is hier dan ook gekozen voor de laatste optie, in navolging van veel moderne vertalingen. Het vers wil in ieder geval iets machtigs uitdrukken, net als de grote en stevige boom. Voor de vertalers die in Behemot een nijlpaard zien, is dit vers problematisch, gezien het kleine staartje van dit dier. Nog een andere mogelijkheid is dat de ‘staart’ hier eufemistisch opgevat moet worden als het geslachtsdeel in erecte toestand⁹, dat zodoende macht en viriliteit uitstraalt. In het latere Hebreeuws heeft het woord *zanaaf* in ieder geval deze betekenis, maar het is onduidelijk of het hier ook deze betekenis heeft. Sommige creationisten hebben in de omschrijving van de staart in dit vers de grote staart van een sauropode gezien. Op grond van dit vers alleen lijkt dit gerechtvaardigd (als *chapats* hier ‘buigen’ betekent), maar de ‘sauropode-lezing’ sluit niet aan bij de rest van de tekst, nog afgezien van het conflict met de paleontologie.

Links: de staart van een nijlpaard (Behemot?), rechts een ceder.

Het tweede deel van dit vers is al even problematisch. Het Hebreeuwse *gid* betekent pees, net als het Griekse *neuron* uit de LXX dat kan betekenen (al is die betekenis breder: spier, zenuw). *Pachad* betekent ‘dij’ of ‘lende’ (een ander woord dan in 16a); het Griekse equivalent is afwezig in de LXX. Het werkwoord *sarag* betekent ‘verweven’, zoals men met draden doet om ze sterker te maken. Dit vers lijkt dan ook vooral de kracht van de dijnen van Behemot te willen benadrukken. Het is onduidelijk wat de SV bedoelt met “de zenuwen zijner schaamte zijn doorvlochten”. De KJV heeft “the sinews of his stones are wrapped together”

⁹ Aldus Mitchell (1992:85): “His penis stiffens like a pine; his testicles bulge with vigor” en Alter (2011:170): “He makes his tail stand like a cedar, his balls’ sinews twine together”, met in de voetnoot “in all likelihood ‘tail’ is a euphemism of a different part of the male animal’s anatomy”; zie verder ook Ansell (2017).

en ziet hierin blijkbaar de zaadballen, net als de Vulgaat (*testiculus*). Dit lijkt misschien vergezocht, maar een ander woord voor lende/dij/heup (*jareech*) werd gebruikt voor de geslachtsdelen (zie o.a. Gen. 14:19; Ex. 1:5). Deze vertaling is een mogelijkheid die aansluit bij het eufemistisch gebruik van het woord ‘staart’ van het eerste deel van het vers (de stijve penis)¹⁰, maar de huidige vertaling lijkt mij voor de hand liggender.

18 In twee dichtregels wordt hier aangegeven hoe sterk het gebeente van Behemoth is. *Nechoesja* kan zowel koper als brons betekenen. Ik heb voor de laatste optie gekozen omdat brons nog harder is dan koper (het is een legering van koper en tin).

19 Het eerste deel van dit vers laat zien dat Behemot aan het begin van de schepping is geschapen door God. Dit past goed in de mythologische uitleg: het chaosbeest is niet aan het begin verslagen, maar door God geschapen, God is er volledig soeverein over. In dit vers wordt hetzelfde woord gebruikt als aan het begin van de eerste scheppingsmythe (*resjiet*). Ofschoon het waar is dat het Hebreeuwse *roosj* ook ‘voornaamste’ kan betekenen, kan het Griekse *arche* uit de LXX dat niet volgens de woordenboeken. Ook wordt Leviathan al als het voornaamste beest gezien (41:26). Daarom is hier gekozen voor de vertaling met ‘eerste’. Dit deelvers past minder goed bij de nijlpaard- of sauropode-uitleg, want deze dieren werden volgens Genesis 1 aan het einde van de schepping (op de zesde dag) geschapen, net als de mens.

Het tweede deel van dit vers geeft aan dat alleen God dit beest aankan, de mens dus niet. Ook dit wijst erop dat we met een mythologisch beest te maken hebben. Dit is vreemd als het hier om een nijlpaard zou gaan, want daarop werd al in het oude Egypte door mensen gejaagd (Clines, 2011). De LXX heeft hier een andere regel: “hij is gemaakt om bespot te worden door Zijn engelen”⁽¹¹⁾. Ook dit sluit aan bij de mythologische lezing: het gaat hier om een bovennatuurlijk wezen, net als de engelen.

20 Dit vers is lastig te vertalen en de betekenis is ook niet duidelijk. Wat brengen de bergen hem precies? Nijlpaarden halen hun voedsel in ieder geval niet uit de bergen. Gaat het hier misschien om immense (mythologische?) hoeveelheden voedsel? De tweede helft lijkt te beteken dat de andere dieren Behemot niet als een bedreiging zien. De LXX heeft hier een andere tekst: “Maar als hij op een steile helling gaat, brengt hij blijdschap aan de viervoeters in Tartaros”⁽¹¹⁾. Het is mij niet duidelijk wat deze tekst betekent, al lijkt de verwijzing naar Tartaros (in de Griekse mythologie de onderwereld) aan te sluiten bij een mythologische lezing.

21-22 Volgens de woordenboeken zou het hier gaan om de *Ziziphus lotus*, een plant die 2 tot 5 meter hoog kan worden. Blijkbaar kan Behemot hieronder (of aan de voet van) liggen. Riet en moeras kunnen hem beschutting brengen. De LXX heeft hier: “Onder allerlei soorten bomen ligt hij neer, bij papyrus en riet en zegge”⁽¹¹⁾. In vers 22 wordt nog een keer dezelfde lotus gemoemd, die hem blijkbaar kan bedekken met schaduw. De wilgen van de beek die hem omgeven, zouden volgens de woordenboeken en commentaren van de soort *Populus euphratica* moeten zijn. Zowel de Hebreeuwse als de Griekse tekst sluiten hiermee goed aan bij een nijlpaardachtig beest. Voor de sauropode-lezing is dit vers problematisch, gezien de geringe hoogte van de lotus.

¹⁰ Zie voor een bespreking Ansell (2017).

¹¹ Gebaseerd op de vertalingen van Brenton (1844) en Cox (2009).

Links: Ziziphus lotus, rechts Populus euphratica.

23 Ook dit vers is weer lastig te vertalen, wat ook blijkt uit de uiteenlopende vertalingen. Volgens mij is de betekenis van dit vers dat het beest zo krachtig is dat zelfs een sterke stroom hem niets kan maken. Uit dit vers wordt soms opgemaakt dat Behemot een waterdier moet zijn, maar ook een groot en sterk landdier kan onverstoord in een sterke stroom staan. De ‘rivier’ uit het tweede deelvers (*jardeen*) kan ook vertaald worden met Jordaan (die specifieke rivier), maar het is vreemd dat een Palestijnse riviernaam genoemd wordt in het boek Job, dat buiten dit gebied ontstaan is. Voor de betekenis zal het niet veel uitmaken. Ik zie dit deelvers als een parallelisme met het eerste.

24 Ofschoon hier wederom onduidelijk is wat precies bedoeld wordt, gaat het hier hoogstwaarschijnlijk om het kunnen bedwingen van het dier. De retorische vragen geven aan dat geen mens dat kan. Dit pleit tegen de nijlpaardlezing, want nijlpaarden werden wel degelijk bedwongen door mensen. Bij een mythologisch beest schieten menselijke vermogens inderdaad tekort.

Leviathan

Het beest dat na (en nog uitgebreider dan) Behemot besproken wordt, is Leviathan. Het Hebreeuwse *Liwjataan* betekent ‘kronkelende’ of ‘kransachtige’. Dit beest is overtuigend te identificeren met *ltn* (*Lotan* of *Litanu*) uit de Kanaänitische mythologie (Pope, 1965; Day, 1985; Uehlinger, 1999). Ook elders in de Bijbel komt deze mythologische zeeslang voor, o.a. in Jes. 27:1 en in Ps. 74.4, waar hij meerdere koppen heeft. In de LXX staat *drakoon*, dat ‘draak’ betekent (ons woord is hiervan afgeleid), niet het gebruikelijke woord voor krokodil (*krokodeilos*). In Job vinden we een uitgebreide omschrijving, waarvan ik hier slechts kort de meest saillante kenmerken behandel.

Ook Leviathan is een zeer machtig beest en niet door mensen te bedwingen (40:25-41:2). Hij is sterk, bepantserd, heeft sterke kaken en angstaanjagende tanden (4-9). Misschien nog wel het opmerkelijkste is dat bij zijn niezen licht verschijnt, uit zijn bek vlammen komen, uit zijn neus rook en zijn adem heet genoeg is om kolen te laten ontbranden (10-13). Dit komt bij geen enkel normaal dier voor en het is biochemisch en fysiologisch ook uiterst onwaarschijnlijk dat dit mogelijk is, gezien de hoge temperaturen die gehaald moeten worden zonder dat het dier zelf verbrandt¹². Bij een mythologisch dier past deze omschrijving echter

¹² In zijn meest recente boek probeert Paul (2017) dit toch aannemelijk te maken door de vergelijking te trekken met de bombardeerkever. Deze kever heeft volgens Paul “een orgaan waarin door het samenbrengen van verschillende chemische stoffen een steekvlam of ontploffing ontstaat” (p. 199). In werkelijkheid vindt er een

zeer goed. Dit beest is zo onverschrokken (16) en machtig dat zelfs de goden er bang voor zijn (17). Geen enkel menselijk wapen doet hem wat (18-21) en hij kan de zee doen koken (23-24). Ook dit zijn mythologische omschrijvingen die niet bij een natuurlijk dier passen. Een gelijke op het land heeft hij niet en hij is de koning over alle trotse wezens (25-26).

Soms wordt Leviathan gezien als simpelweg de krokodil. Een deel van de omschrijving doet hier inderdaad aan denken, maar op grond van het bovenstaande is dit niet overtuigend.

Behemot: een mythologisch beest

Voor de interpretatie dat Behemot een mythologisch beest was, zijn een aantal argumenten te geven. Een deel daarvan is in de uitleg hierboven ook al ter sprake gekomen.

De naam zelf, met een *pluralis extensivus*, is de eerste aanwijzing: een heel groot beest. Zo'n naam is vreemd voor een gewoon dier, maar niet voor een mythologisch beest met een symbolische naam. Volgens vers 19 is hij aan het begin van de schepping gemaakt, niet aan het einde, zoals de gewone dieren. Ook kan volgens dit vers alleen God dit dier de baas. De lezing van dit vers in de LXX past tevens goed bij een mythologisch beest. Vers 20a is ook mogelijk een mythische verwijzing. Tot slot benadrukt vers 24 dat geen mens hem kan bedwingen, terwijl dit voor geen enkel gewoon dier geldt.

Dan is er de structuur in het antwoord van God aan Job, dat uit drie delen bestaat. Eerst beschrijft God de grootse bouw van de wereld (38:4-38) en dan de wonderen van het dierenrijk (38:39-39-30). Daarna heeft God het over Job zelf (40:1-14) en pas dan volgt de passage waarin Behemot en Leviathan worden genoemd. Tussen de gewone dieren enerzijds en Behemot en Leviathan anderzijds zit dus een onderbreking. Het is daarmee aannemelijk dat Behemot en Leviathan tot een andere orde behoren dan de gewone dieren in het voorgaande deel: machtige mythologische beesten. Het feit dat Leviathan zeker een mythologisch beest is (zie hierboven), maakt dit nog plausibeler.

Daarnaast worden beide beesten in de latere literatuur vaak samen genoemd en zijn het daarin absoluut mythologische beesten, vaak met een apocalyptische rol (Pope, 1973; Batto, 1999, Coogan, 2006). Tot slot past een mythologische lezing goed bij de culturele context, waarin mythologische beesten onderdeel zijn van de wereld en al dan niet in strijd zijn met de goden. In Kanaänitische mythologie komt Leviathan voor en is Behemot mogelijk afgeleid van een beest genaamd *Ars* en *El's kalf Atik* (Pope, 1973; Day, 1985; Batto, 1999).

Dat Behemoth en Leviathan mythologische beesten waren, wil niet zeggen dat ze geen enkele gelijkenis hadden met respectievelijk het nijlpaard en de krokodil. De omschrijvingen hebben daar wel degelijk veel van weg, maar passen niet geheel bij deze dieren, zoals hierboven is uitgelegd. In het geval van Behemot past de omschrijving van de staart niet, is het nijlpaard niet het eerste noch het voornaamste dier van de schepping en haalt dit dier zijn voedsel niet uit de bergen. Daarnaast werden nijlpaarden wel degelijk door mensen bedwongen. Ook is het opmerkelijk dat de grote bek en de grote snijtanden (tot wel 50 cm) *niet* genoemd worden, terwijl dit toch zeer opvallende en kenmerkende eigenschappen zijn van het nijlpaard. Behemot lijkt dus niet een gewoon nijlpaard te zijn. Leviathan heeft al helemaal te veel kenmerken die biologisch ongeloofwaardig zijn, maar mythologisch goed passen.

Een sauropode?

Het grootste probleem met de sauropode-lezing is natuurlijk dat volgens de wetenschappelijke consensus mens en dinosaurus nooit samengeleefd hebben (afgezien van de vogels). De sauropoden stierven rond de 65 miljoen jaar geleden uit, terwijl de mens pas rond de 200.000 jaar geleden ten tonele verscheen. Er is ook nooit enig hard bewijs gevonden voor het samenleven van mens en dino, zoals botten van beide diersoorten in dezelfde aardlaag. Creationisten verwerpen deze wetenschappelijke consensus echter. Desalniettemin zijn er ook genoeg andere gronden om deze lezing te verwerpen. Hierboven zijn al meerdere argumenten aangedragen om Behemot te zien als een mythologisch dier.

Dan is er de omschrijving. Het enige vers wat lastig te rijmen is met een bekend dier en past bij een sauropode, is vers 17a. Dit vers is evenwel lastig te vertalen en niemand weet wat het precies betekent. Soms wordt ook vers 17b gezien als passend bij een sauropode, maar niemand weet of de sterke pezen van zijn dijnen duidelijk zichtbaar waren¹³ – als dit al de betekenis van dit vers is (zie de uitleg). Vers 17 kan ook prima de macht en kracht van een mythologisch beest beschrijven. Er zijn daarentegen meerdere verzen die tegen de sauropode-omschrijving pleiten. Vers 15b: sauropoden graasden niet¹⁴, maar aten met hun lange nekken van bomen. Vers 19a: de sauropoden werden volgens creationisten geschapen aan het einde van de schepping, niet aan het begin. Verzen 21 en 22a: het is onmogelijk dat een dier van meer dan 30 meter lang en een schofthoogte van 7 meter schaduw kan vinden onder de lotus en zich kan verschuilen in het riet. Tot slot is ook opvallend wat *niet* genoemd wordt: de extreem grote nek, die veel langer is dan die van enig hedendaags dier, en de (relatief) zeer kleine kop.

Volgens de tekst (vv. 19b en 24) kan geen mens dit beest aan, het is niet te doden en niet te vangen. Een kleine sauropode zou evenwel goed te vangen en te doden moeten zijn voor de mens, zeker met wapens. Dit geldt mogelijk ook voor een grote sauropode als goed samengewerkt wordt. Op die manier hebben mensen ook vele mammoeten gedood. Op grond van het bovenstaande kunnen we de sauropode-lezing dan ook als vergezocht en zeer onwaarschijnlijk verwerpen. De mythologische lezing is goed onderbouwd en levert daarnaast fascinerende literatuur op, net als de rest van het boek Job. Het is literair een prachtig werk over de eeuwenoude vraag waarom het kwade goede mensen treft.

Referenties

Alter, R. (2011). *The wisdom books: Job, Proverbs, and Ecclesiastes: a translation with commentary*. WW Norton & Company.

Ansell, N. (2017). “*Fantastic Beasts and Where to Find The(ir Wisdom)*”. *Behemoth and Leviathan in the Book of Job*. In: Van Bekkum et al. (2017). *Playing with Leviathan: Interpretation and Reception of Monsters from the Biblical World*. Brill

¹³ Paul et al. (2009) schrijven “Bij de sauropoden zijn er dikke spierbundels zichtbaar geweest aan de buitenkant.” (p. 882), maar geeft hiervoor geen enkele onderbouwing. Het is op grond van fossielen erg lastig te bepalen hoe zacht weefsel er vanaf de buitenkant uitgezien moet hebben.

¹⁴ Paul et al. (2009) erkennen dat dit geldt voor de meeste sauropoden, maar komt als tegenvoorbeeld met de *Nigersaurus*, die volgens hem 15 meter lang is. Volgens paleontologen werd deze soort evenwel ‘slechts’ 9 meter lang en niet veel hoger dan een mens, wat niet past bij de indrukwekkende omschrijving van Behemot. Zie verder: Hallett, M., & Wedel, M. J. (2016). *The Sauropod Dinosaurs: Life in the Age of Giants*. JHU Press.

Batto, B.F. (1999). *Behemoth*, In: Van der Toorn, K., Becking, B., & Van der Horst, P. W. (1999). *Dictionary of Deities and Demons in the Bible*. Wm. B. Eerdmans Publishing.

Brenton, L.C.E. (1844). The Septuagint version of the Old Testament. <http://ebible.org/eng-Brenton/>

Clines, D. J. A. (2011). *Word Biblical Commentary, Volume 18B: Job 38-42*. Zondervan

Cox, C.E. (2009). *Job*. In: Pietersma, A., & Wright, B. G. (Eds.). (2007). *A new English translation of the Septuagint*. Oxford University Press.
<http://ccat.sas.upenn.edu/nets/edition/28-iob-nets.pdf>

Coogan, M. D. (2006). *The Old Testament: A historical and literary introduction to the Hebrew Scriptures*. Oxford University Press, USA.

Day, J. (1985). *God's Conflict with the Dragon and the Sea: Echoes of a Canaanite Myth in the Old Testament* (No. 35). CUP Archive.

Mitchell, S. (1992). *The book of Job*. Harper Collins.

Paul, M. J., van den Brink, G., & Bette, J. C. (2009). *Bijbelcommentaar Ezra-Nehemia-Ester-Job*. Stichting Centrum voor Bijb.

Paul, M.J. (2017). *Oorspronkelijk*. Labarum Academic

Pope, M. H. (1973). *Job (The Anchor Yale Bible Commentaries)*. Doubleday

Steel, A. (2001). Could Behemoth have been a dinosaur. *Journal of Creation*, 15(2), 42-45.

Uehlinger, C. (1999). Leviathan. In: Van der Toorn, K., Becking, B., & Van der Horst, P. W. (1999). *Dictionary of Deities and Demons in the Bible*. Wm. B. Eerdmans Publishing.